

Puhetta popularisoinnista: kuinka tiedettä yleistajuistetaan mediassa?

Nelli Miettinen

Tieteellinen tutkimustieto on arvokasta pääomaa, jota tuotetaan jatkuvasti eri tieteenaloilla. Sen merkitys näkyy niin yhteiskunnan kuin yksilönkin tasolla. Tiedon terävin sisältö ja kirjallinen muoto eivät kuitenkaan aina välttämättä avaudu tiedeyhteisön ulkopuoliselle maallikkolukijalle. Tällöin korostuu tieteestä ja tieteen innovaatioista kertomisen rinnalla se, miten tiedettä käsitellään. Tieteellisen tiedon levittämisessä popularisointi astuu valokeilaan, kun tavoitteena on kuroa umpeen tutkijoiden ja maallikoiden välistä tieteellistä kuilua. Maisterintutkielmassani (Miettinen 2016) pureuduin tähän tieteen popularisointiprosessiin tutkiessani sitä, millaisena toimintana lääketieteen yleistajuistaminen mediassa näyttäytyy erään esimerkkitutkimuksen sekä asiantuntijahaastattelujen valossa.

Lähestymistapani popularisoinnin tutkimiseen nojaa kielen funktionaalisuuteen eli ajatukseen siitä, miten kieli toimii käytössä ja millaisena sosiaalisena ilmiönä se näyttäytyy (Halliday 1973: 22; Luukka 2000: 135). Diskurssianalyttinen tekstintutkimus ja tiedeviestinnän moninaiset ulottuvuudet kehystävät tutkimusasetelmaani. Ensiksi tarkastelin tutkielmassani sitä, millaisin kielellisin popularisoinnin keinoin lääketiedettä käsitellään erityyppisten tiedotusvälineiden julkaisemissa teksteissä osana tiede- ja terveysviestinnän kenttää. Tarkastelussa olivat lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, suomalainen tiedelehti Tiede, sanomalehti Iltalehti sekä naistenlehti Me Naiset. Toiseksi tutkin sitä, miten eri kohderyhmät – lääketieteen ammattilaiset sekä kieli- ja viestintätieteiden asiantuntijat – näkevät lääketieteen yleistajuistamisen paitsi

valittujen tekstien pohjalta kielellisenä ilmiönä, myös yleisemmällä tasolla yhteiskunnallisesti vaikuttavana viestinnällisenä toimintana. Tässä artikkelissa käsittelen tutkielmani antia jälkimmäisestä näkökulmasta; kuvaan aineistoesimerkkien avulla sitä, millaisia diskursseja haastateltavien näkemykset kaiuttavat.

Tutkimuksessani toteutin kaksi ryhmähaastattelua: toisen lääketieteen ammattilaisille (L1–L4) ja toisen kieli- ja viestintäasiantuntijoille (K1–K5). Ryhmähaastattelujen perusteella näkemykset lääketieteen popularisoinnista jakautuvat viiteen pääasialliseen ulottuvuuteen, joiden mukaan popularisointi ilmenee jatkumona, sensaatiohakuisuutena, yksinkertaistamisena, haittana ja hyötynä. Diskurssit lomittuvat toisiinsa eri tavoin, joten niiden erottaminen jyrkästi toisistaan ei ole mielekäästä. Tämän vuoksi myös haastateltavien näkemykset jäsentyvät monisyisesti edellä mainittujen puhetaiposten varaan.

Popularisoinnin jatkumolla tieteellisestä yleistajuiseen

Jatkumoluontoisuuden diskurssi liittyy haastateltavien näkemyksissä erityisesti siihen, kuinka popularisointi on jatkuvaa kamppailua tieteellisen ja yleistajuisen kielenkäytön välillä. Osaltaan tätä voi pitää osoituksena siitä, kuinka yleistajuistamisen sävyjä on valtavasti, sillä kaikki sisällölliset ratkaisut ja kielelliset piirteet yhdenkin tekstin sisällä vaikuttavat siihen, millainen kuva tekstin käsittelemästä tieteellisestä aiheesta muodostuu.

1) no isoimpana erona on tietysti nää kolmonen [Duodecim] ja kakkonen [Me Naiset] jotka on sellai niin ku yö ja päivä että toinen on semmonen selvä evidenssiteksti ja toisessa taas ei oo mitään evidenssiä mistään (.) on vaan lauseita jostain (.) sit tää ykkönen [Tiedel] ja nelonen [Iltalehti] on siltä väliltä (L3)

Vaikka popularisointi on monitasoista kielellistä toimintaa, asettuu kukin popularisoitu teksti jatkumolle tieteellisestä yleistajuiseen tiettyjen kielellisten ja sisällöllisten piirteiden vuoksi (esim. 1). Samankaltainen jatkumo näkyy myös siinä, kuinka tutkijan ja toimittajan intressit voivat erota toisistaan suurestikin (esim. 2). Toisin sanoen popularisoitaessa tieteellisen tiedon prosessointi on jatkuvaa kompromissin hakemista.

2) niin ja sit siin popularisoinnissa on aina ne ääripäät et on on tutkija joka haluaa olla tarkka ja täsmällinen ja joka ei välttämättä halua että sitä [tutkimusta] ihan kovin pitkälle popularisoidaan (.) ja on sitte taas vaikka toimittaja joka haluaa saada sen yleisön ja haluaa saada lukijoita ja nykyellään yhä enemmän ja enemmän niitä

verkkoklikkauksia myös että varmaan ikuisuuskytymys (K4)

Haastateltavien yksilölliset näkemykset osoittavat, että popularisoinnin jatkumo on sidottu vahvasti vastaanottajan tulkintaan. Jatkumo ei siis synny itsestään, vaan suhteessa yleistajuistamisen erilaisiin konteksteihin. Tutkimukseni osoittaa, että erityisesti julkaisun luonne ja vastaanottajan tausta ovat merkityksellisiä.

Sensaatiot popularisoinnin kaupallistumisen polttoaineena

Sensaatiohakuisuuden diskurssi painottuu erityisesti kaupallistumiseen ja viihteellistymiseen. Yhteiskunnan nykyinen kehityskulku on ajanut myös tieteentekijät julkisuuden alttarille, jossa vain kiinnostavimmat ja huomiota herättävimmät aiheet pärjäävät – usein tieteellisesti eksaktin sisällön ja täsmällisen ilmaisun kustannuksella (esim. 3 ja 4).

3) mut et sinne [julkisuuteen] pääsee niin täytyy olla jotakin jännittävää myyvää hauskaa (.) se että tutkimus on hyvä (.) ja vaikka monia ihmisiä koskevakin niin se ei kyllä vielä ylitä sitä mahdollisuutta että sais sitä tilaa (K2)

4) ku netissä lukee yleensä jotain iltalehden ö-luokan uutisia niin tämmösiä [viittaa Me Naisiin] ei tuu niinkun ees avattua et ei ei niitä ees katso niitä uutisia koska niissä totuus pohja on niin pieni ja ja sit voidaan tehdä niinkun karpäsestä härkänen tyypisesti että että tehdään tulos jostain sellasesta asiasta mikä todellisuudessa ei oo tulos (L3)

Internetissä juuri uutisoinnin klikkauskulttuuri ja printtijournalismin lööpptsikointi kiihdyttävät kilpajuoksua, jossa tieteellinen tutkimus tavoittelee näkyvyyttä samoilla viihteen areenoilla kuin kevyet iltapäivälehtien aiheet. Tämän vuoksi kriittisen suhtautumisen tarve on merkittävä (esim. 5).

5) – – et ei niinku ihmisillä oo kriittistä silmää tälläselte tekstille [viittaa Me Naisiin] ja näille väittämille (.) ei oo niinkuei välttämättä yhtään kritisoi sitä tai kyseenalaista ylipäätään et onks se totta (L2)

Lopulta kriittinen asenne sekä tieteen uutisointiin kytkeytyvä medialukutaito auttavat taltuttamaan sensaatioiden tehtailun. Terve mediakritiikki on perusteltua ja suotavaa – oli sitten kyseessä mikä tahansa viestintäprosessiin vaikuttava toimija lähettäjistä vastaanottajaan.

Mutkien oikominen helpottaa lukijaa mutta rapistaa tieteellistä tarkkuutta

Yksinkertaistamisen diskurssiin kytkeytyy ajatuksena se, kuinka monimutkaisena näyttäytyvä tieteellinen tieto on tarkoitus yksinkertaistaa suurelle yleisölle. Tavoitteena on, että kuka tahansa kykenee ymmärtämään asian (esim. 6).

6) no se tehään niinku yksinkertastetaan asioita (.) tehään niistä raflaavia (.) helppolukuista (.) ja joten- kin semmosta joka kiinnittää huomion – – se pitää olla joku semmonen joka on kenen vaan helppo ymmärtää (L1)

7) niin kyllä tässä ku miettii niinku tämänkin esimerkin valossa niin niinku prosentit ja luvut ja tämmöset niinku yksityiskohdat tässä [tekstien jatkumolla] häviää matkan varrella (K5)

Liiallinen yksinkertaistaminen saattaa kuitenkin johtaa siihen, että tutkimuksesta karsiutuu pois ymmärtämisen kannalta keskeistäkin sisältöä (esim. 7). Kun yksinkertaistettaessa tutkimustiedon tieteellisin kärki hioutuu pois, on lopputulos useimmiten silti helppolukuisempi verrattuna esimerkiksi alkuperäiseen tutkimusartikkeliin. Vaikka yksinkertaistaminen sopivassa määrin helpottaa hahmottamaan tutkimuksen ytimen eli itse tutkittavan ilmiön, saatetaan pahimmassa tapauksessa päätyä poimimaan tutkimuksesta kokonaisuuden kannalta irrelevantteja seikkoja ja siten jopa harhauttamaan lukijaa.

Haittavaikutuksista vaaratilanteisiin

Haitan diskurssissa popularisointi ilmenee kielteisenä toimintana, jolla on epäedullisia vaikutuksia. Erityisesti lääkäreiden varsin negatiivinen suhtautuminen popularisointia kohtaan vahvistaa haitan diskurssin esiintymistä, joten se hallitsee lääkäreiden ryhmäkeskustelua (esim. 8).

8) no minun silmissä tietysti nyt kaikkee kauheen negatiivista (.) semmosta et mikä ärsyttää (.) oot niin- ku tuulimyllyjä vastaan koko ajan tyypillisesti (L3)

Vaikka popularisointiin liittyy lievempiä haittoja, kuten tutkimuksen leimautuminen kyseenalaiseksi esimerkiksi tietyn tyypillisessä julkaisukontekstissa (esim. 9), voi sillä olla myös vakavampia seurauksia (esim. 10). Erityisesti kun kyseessä on lääketieteen

popularisointi, on sillä suora yhteys ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen.

9) moni tutkija sitte karsastaa tätä popularisointia ku tarpeeks yksinkertaistetaan ja väännetään rautalangasta niin se kuulostaa sitte aina niinkun julkastaan jossaki sitte vielä tämmösessä niinku iltapäivälehtimuodossa niin sitte eiköhän sieltä joku suuren yleisön edustaja kommentoi että tämä nyt oli ihan nollatutkimus että kyllä anoppinikin tämän tietää (K5)

10) – – jos popularisoinnista puhutaan niin se on aika haasteellinen laji sen vuoksi että että siinä kuitenkin käsitellään aika monimutkaisia vaikeita asioita jotka liittyy ihmisten terveyteen et jos kovin raflaavasti popularisoidaan niin siinä saatetaan pahimmillaan aiheuttaa jopa vaaraa ihmisille tai ainaki tarpeetonta kohua hypeä (K4)

Popularisoinnin haittavaikutukset tulevat myös lääkäreiden jokapäiväisessä työssä konkreettisella tavalla esiin. Liiallinen yleistajuistaminen turhauttaa ja jopa vaikeuttaa tehokasta työskentelyä (esim. 11).

11) tää on just sen tyylinen teksti [Me Naisten teksti] esimerkiks anteeksi kielenkäyttö minkä takia vituttaa välillä olla terveyskeskuksessa töissä kun sä joudut selittämään niille ihmisille niinkun nimenomaan näitä helvetin tohtori tolosen palstalta revittyjä juttuja niinkun millä ei ole mitään niinkun siis tutkimusperää eikä oikeeta näyttöä mutta että just se että ihmiset tarttuu näihin juttuihin sen takia kun näistä tehään tämmösiä niinku raflaavia (.) niinkun ja ja siis se on niin hämmentävää että niinku että nykypäivänä ku periaatteessa sitä tietoo on saatavilla mutta ei oo mitään seulaa ei niinku mitään seulaa ihmisillä että niinku tämmösiin juttuihin uskotaan nimenomaan kun se ois niinku ikuinen totuus ja pelastustyyppinen juttu (.) jo- joka tekee hirveen tyhjäksi ja turhauttavaks välillä sen oman työn että kun sit sä yrität niinkun perustella sen sillä jollain oikeella medisiinalla ja tutkimuksilla ja sitte että no joo mutta että eihän ne kaikkiin päde (.) ei pädekään niinkun myöskään ne niinkun pitkän linjan hyvänlaatuset lääketieteelliset tutkimukset mutta on vaan pakko olla joku suuri linja (.) näin mutta tämä teksti numero kaksi [Me Naistet] on juuri sellainen mikä vaikeuttaa nykypäivänä työtä puhtaasti mun mielestä (L4)

Kuten esimerkit 10 ja 11 osoittavat, lääketieteen popularisointiin olisi syytä kiinnittää erityistä huomiota, jotta se ei provosoi tai muuten ohjaa ihmisiä toimimaan oman terveytensä kannalta epäsuotuisalla tavalla. Yleistajuistaminen ei siis näyttäytyä vain haittana, vaan jopa uhkana tai vaarana.

Tieteellistä tietoa suuren yleisön hyödyksi

Vaikka edeltäviä puhetapoja leimaa tietyissä yhteyksissä kielteinen lataus, liittyy popularisointiin myös myönteinen hyödyn diskurssi. Sitä määrittää eritoten popularisoinnin perustavanlaatuisen tavoite viestiä tiedeyhteisön ja suuren yleisön välillä ja samalla edistää osapuolten välistä vuoropuhelua yhteiskunnallisessa kontekstissa (esim. 12). Popularisointi myös helpottaa lukijan työtä ymmärtää vaikeaselkoistakin tieteellistä sisältöä (esim. 13).

12) tavallaan se on hirmu tärkeätä että kerrotaan suurelle yleisölle mitä mitä tutkimusta tehdään ja et se ei jää vaan sen tieteen sisäseks pyörimään se se tieto (K5)

13) mutta niinku vaikeetki asiat pystyy selittämään yksinkertaisesti jos niinkun selkeästi jos haluaa että ei se oo lukijan aliarvioimista (.) mun mielestä se on lukijan homman helpottamista jos ne (.) kykenee ilmasemaan niinkun selkokielisesti – – mutta kyllä se on monelle helpompi ymmärtää et ku se on paloteltu tarpeeks pieniin [osiin] (.) on aika semmonen rautalanka (K5)

Median harjoittama popularisointi vaikuttaakin suotuisasti sekä tutkijoihin että suureen yleisöön: kun tutkijat saavat mediassa osakseen julkisuutta, pääsee yleisö helpommin omaksuttavaan tietoon käsiksi journalistisen työn ansiosta. Vaikka popularisoinnin arvoa ei aina tiedostetakaan, kuten erityisesti lääkäreiden keskustelu osoittaa, on yleistajuistamiselle tarvetta tiedotusvälineiden ohella myös lääkärin vastaanotolla lääkäri–potilas-vuorovaikutuksen kannalta (esim. 14).

14) minä niinku käytän tämmöstä teksti kaksi [Me Naiset] tyylistä puhetta siellä vastaanotolla jollon minä niinkun saan ne ihmiset ehkä uskomaan (.) mä en tiedä onko se eettisesti oikein vai ei (.) minun mielestä henkilökohtaisesti se on ihan eettisesti oikeus (.) – – mutta että siinä mielessä no ehkä tämä on ainut positiivinen puoli että tässä niinku popularisoinnissa että – – tästä voi sen verran oppia että tuota niin että että tuota käyttää samanlaista tyyliä siellä vastaanotolla niin ehkä saa ne satakuuskymmentä kiloset röökiä vetävät alkoholistit sieltä sohvan nurkasta sitten johonkin kohti joskus liikahtamaan (L4)

Popularisoinnin on kuitenkin täytettävä eettisesti hyväksyttävän toiminnan kriteerit, jotta se saa oikeutuksensa hyödyn näkökulmasta. Kun potilas todella ymmärtää, mitä lääkäri hänelle sanoo, pystyy hän toimimaan sen edellyttämällä tavalla oman hyvinvointinsa ja terveytensä hyväksi.

Yhteenveto

Tutkimukseni asiantuntijahaastattelut osoittavat, että lääketieteen popularisointi on moniulotteista kielellistä, viestinnällistä ja yhteiskunnallista toimintaa. Dynaamisena toimintana kielenkäytön tarkastelu kohdistuu yhtä lailla siihen, miten kieli mukautuu popularisointiprosessissa kulloiseenkin asiayhteyteen sopivaksi, että siihen, miten tästä yleistajuistamisen prosessista toimintana puhutaan. Kuten artikkelissa olen tuonut esiin, haastateltavien näkemysten perusteella kieli- ja viestintäasiantuntijat asennoituvat tieteen popularisointiin neutraalimmin ja positiivisemmin, kun taas lääkärit näkevät siinä lähinnä varjopuolia ja negatiivisia sivuvaikutuksia. Tällöin haastateltavat ilmaisevat toisaalta henkilökohtaisia näkemyksiään popularisoinnista, jolloin ne kumpuavat heidän omista ajatusmaailmoistaan ja taustoistaan. Toisaalta taas vuorovaikutustilanteen sosiaalisuuden johdosta yksilölliset käsitykset ainakin osittain laajentuvat yhteiseksi suhtautumista osoittavaksi merkityskudelmaksi, jota puolestaan haastateltavien eri lailla profiloituneet ammatti- ja koulutustaustat ohjaavat.

Jos ryhmäkeskustelujen perusteella lääketieteen yleistajuistaminen on lääkäreille enemmän uhka, on se kieli- ja viestintäasiantuntijoille pikemminkin mahdollisuus. Koska useimmiten juuri media muokkaa popularisoinnin keinoin ympäröivää todellisuutta, on sen toimintaan tarpeen kiinnittää huomiota. Tehokkaan tiedeviestinnän onnistumisen kannalta keskeistä on lopulta se, kuinka tieteen saavutuksista kyetään kertomaan popularisoinnin keinoin entistäkin vaikuttavammin ja tarjoamaan siten suurelle yleisölle tieteellisesti pätevää mutta sopivantasoisesti popularisoitua tutkimustietoa niin lääketieteestä kuin muiltakin tieteenaloilta.

Kirjoittaja on keväällä 2016 valmistunut maisteri Jyväskylän yliopistosta. Hän on opiskellut pääaineenaan suomen kieltä kieliasiantuntijalinjalla.

Lähteet

Halliday, M. A. K. 1973: *Explorations in the functions of language*. London: Arnold.

Luukka, Minna-Riitta 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletuksia. Teoksessa Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 133–160. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen

keskus.

Miettinen, Nelli 2016: *Popularisoinnin polttopisteessä: lääketieteen yleistajuistaminen mediassa kielellisenä, viestinnällisenä ja yhteiskunnallisena toimintana*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Kielten laitos.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201605182600>